

УДК 371:101+316

ВІТАЛІЙ БОРОВИК: НІЖИНСЬКЕ ІМ'Я З ПЛЕЯДИ ВІДОМИХ УКРАЇНЦІВ**Пугач В. М.**

У статті висвітлено сторінки життя й культурно-просвітницьку діяльність Віталія Боровика – українського громадського діяча родом із Ніжина, ініціатора й активного учасника “Братства тарасівців”, письменника, перекладача (1864–1937 рр.).

Ключові слова: В. Боровик, Ніжин, “Братство тарасівців”, громадський діяч, культурно-просвітницька діяльність, реабілітація.

Стаття посвячена страницам жизни и культурно-просветительской деятельности Виталия Боровика – украинского общественного деятеля родом из Нежина, инициатора и активного участника “Братства тарасовцев”, писателя, переводчика (1864–1937 рр.).

Ключевые слова: В. Боровик, Нежин, “Братство тарасовцев”, общественный деятель, культурно-просветительская деятельность, реабилитация.

The article highlights the pages of the Vitaliy Borvyk's life and his cultural and educational activity. Hewasin Nizhyn and was a popularcivicfigure, aninitiator and active participant of Brotherhoodof Tarasovs, writerandtranslater (1864–1937).

Keywords: V. Borovyk, Nizhyn, Brotherhood of Tarasovs, popularcivicfigure, cultural and educational activity, exoneration.

Цього року виповнюється 150 років від дня народження Віталія Гавриловича Боровика – публіциста, поета, перекладача, українського громадського діяча, філолога, фольклориста [5, с. 324–325; 6, с. 221; 3, с. 161; 7, с. 348–349; 2; 13]. За даними Т. І. Максим'юка, що опублікував віднайдену “Автобіографію...” Віталія Боровика (1864–1937), одного з засновників “Братерства тарасівців” [9, с. 71–78]; “автобіографія...є першим значним за обсягом і кількістю фактів життєписом українського громадського діяча, поета, перекладача Віталія Боровика”, друзями, колегами та знайомими якого були “Леся Українка і Григорій Мачтет, Михайло Коцюбинський та Іван Липа, Василь Стефаник і Василь Кравченко, Михайло Комаров і Амвросій Ждаха та ін.” [9, с. 71]. Щоправда, як зазначає Т. Максим'юк, “текст автобіографії складений у першій половині 20-х років (XX ст. – В. Пугач) в Одесі і призначався для подання до якоїсь організації радянських часів. Тому в автобіографії немає ні слова про “Братерство Тарасівців”, про українську книгарню “Діло” в Одесі”, про одеське українське видавництво “Воля і Доля”, про його політичні симпатії та діяльність, наслідком яких став арешт і розстріл в Одеській в'язниці у 1937 р.” [9, с. 71].

Незавершена стаття з “Вікіпедії”, хронологічно фрагментарні та вузькофакхові, за окремими винятками, дослідження науковців, журналістів не дають змоги всебічно оцінити постать непересічної особистості, що все своє життя служила розбудові України останніх десятиліть XIX ст. та перших десятиліть XX ст. й віддала життя за Україну.

В. Боровик народився в Ніжині на Чернігівщині 30 (18) жовтня 1864 року, як зазначають джерела, у сім'ї небагатого дворянина з українських козаків [2]. Навчався в Острозькій прогімназії (1876–1880 рр.), у Ніжинській гімназії (1880–1884 рр.), а 1889 р. закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету. Про факт навчання в Ніжинській гімназії повідомляють Г. Зленко та Т. Максим'юк [5, с. 324; 14], а також матеріали Вікіпедії. Проте “Автобіографія...” В. Боровика, яку подає Т. Максим'юк 2008 р., не містить цього факту, навпаки, з опублікованого бачимо, що сам В. Боровик повідомляє про “закінчення повної гімназії в Києві” [9, с. 71]. У період 1880–1884 рр. у Ніжині функціонував Ніжинський історико-філологічний інститут, а не гімназія. У його архівах жодної згадки про навчання В. Боровика немає, хоча архівні дані

цього періоду збереглися в Ніжинському міському архіві – і списки вступників, і студентів із даними про їхню успішність протягом років навчання [11].

По завершенні навчання він працював урядовцем у сфері статистики, економіки; обстежував стан виноградарства, виноробства; організовував промислове виготовлення сільськогосподарських знарядь; керував лабораторними дослідженнями в земстві тощо в різних губерніях [9, с. 72–77].

Водночас із професійними інженерно-технічними нахилами В. Боровик послідовно виявляє активну громадянську позицію свідомого українця, здібного ініціативного організатора різноманітних просвітницьких справ, усебічно обдарованого гуманітарія. Ще під час навчання в університеті він належав до літературного гуртка української молоді “Плеяда”, створеного 1888 року в Києві з ініціативи Лесі Українки та Михайла Косача. Як відомо, членами гуртка були Людмила Старицька-Черняхівська, І. Стешенко, В. Самійленко, М. Биковська, Г. Григоренко (О. Судовщикова), М. Комаров, А. Кримський, М. Славинський, Є. Тимченко та ін. [2]. Учасники “Плеяди” обговорювали питання розвитку української літератури, влаштовували літературні вечори, перекладали українською мовою твори зарубіжних письменників [2].

1891 р. (за іншими даними – 1892 р.) [5, с. 130] “студенти Харківського університету І. Липа, М. Байздренко, М. Базькевич” [5, с. 130], а водночас і в Києві – Б. Грінченко, І. Липа, М. Міхновський, В. Боровик та інші на могилі Тараса Шевченка в Каневі започаткували “таємну революційну організацію національно свідомого українства” – “Братство тарасівців” [5, с. 130] (“Братерство тарасівців”) [3, с. 1730]; “У Києві В. Боровик створив тарасівський гурток “Молода громада”, учасниками якого були Є. Тимченко, М. Міхновський, М. Кононенко, О. Черняхівський, Б. Грінченко, М. Вороний, В. Самійленко” [5, с. 130]; “до засновників Т. (“Тарасівців”. – В. П.) належали: В. Боровик, Б. Грінченко, І. Липа, М. Міхновський” [4, с. 3131].

У “Братстві тарасівців” існував свій статут, ухвалений 1893 р. В. Боровик був серед ініціаторів створення статуту, видрукуваного у львівському часописі “Правда” під назвою “Profession de foi молодих українців” (“Символ віри молодих українців”) [15].

У Статуті молода українська інтелігенція по-новому усвідомлює та осмислює свою громадянську позицію в Україні 90-х рр. XIX ст.

Оцінюючи політику Російської імперії як деспотичну, тарасівці констатують: “Російська держава, захопивши такий великий обшир, так багато розмаїтого люду скувала і сковує своєю державною ідеєю, що не може через свій абсолютизм ні сама поступати уся разом, а також і не дає змоги вільно поступати поодиноким народам, що сковані її кайданами, бо розмаїті народи у Російській державі не можуть разом, купою, з однією мовою і накиненими спільними інтересами йти шляхом поступу” [15]. Одним зі стратегічних тверджень є те, що “що Україна була, есть і буде завсіди окремою нацією, і як кожна нація, так і вона потребує національної волі для своєї праці й поступу” [15].

Пристрасно та емоційно засуджено в статуті українофільство: “І коли ми бачимо тепера, що яка-небудь молода людина свідомо йде старим шляхом українофільським, то сміливо, не вагаючи ся можемо сказати, що то не есть син України, – то її ворог, то зрадник, перевертень, ренегат” [15]. Справжній патріотизм українця не мусить мати нічого спільного з шаржованим, гротескним, пародійним демонструванням такого собі замилювання зовнішніми атрибутами малоросійства, популярними й модними час від часу в Російській імперії, де “ходять анекдоти про багату сторону, де галушки самі падають в рід, де люди сало їдять і сало п’ють”. Проте на певному етапі українофільство, на думку тарасівців, виконало певну історичну місію, ідентифікувавши етнос у світі: “Показало нам і цілому світові, що існує і нидіє якийсь зневолений, зрабований нарід, що зветься Українцями; воно поставило нашу ідею на науковий міцний ґрунт; воно стало підвалиною сучасних Українців. В сім його історична заслуга” [15].

На думку творців статуту, мають змінитися стратегічні завдання на шляху від українофільства до самоідентифікації народу, до повноцінного формування української нації: “Ми бажаємо такої відміни сьогочасних обставин, щоб при ній

був можливий вільний розвій і цілковите вдоволення усім моральним, просвітним, соціальним і політичним потребам Українського народу” [15].

Ужите в статуті поняття “українська нація” має політичне тлумачення: “Досягаючи свого, мусимо працювати в душі такого на моральному й науковому ґрунті заснованого ідеалу людського ладу, в якому немає місця нації пануючій і нації підвладній, а українська нація в ряд з усякою другою, користується однаково рівними правами”, що не вилучає з переліку завдань боротьбу з асиміляційними процесами та взаємну толерантність стосунків із сусідами: “В справах відносин до інших націй ми будемо о стільки толерантні, о скільки наші сусіди й кольтоністи на нашій землі будуть толерантні до нас” [15].

Іншою вбачають тарасівці роль молодшої інтелігенції в сучасних їм умовах: “Найкращі поступові люди зрозуміли, що їх відірвано від народу московською псевдокультурою” [15]. Українська інтелігенція, яка до цього часу вірою та правдою служила російському самодержавству “яко інтелігенти загальноросійські”, має бути разом зі своїм народом, бо інакше “безодня межі народом та інтелігенцією ставати ме що далі більшою”. На думку тарасівців, слід “поставити свою справу незалежно від російських обставин” [15]. Інтелігенція має стати національно свідомою (“єсьмонаціоналами”, “українською інтелігенцією”, служити своєму народові, вибороти “своєму народові волю національну”, відмова ж від такої позиції є “злочинство проти свого народу” [15].

Досягнення цієї мети тарасівці вбачають насамперед у реалізації культурно-просвітницьких завдань: “Нарід під проводом поступових своїх дітей ... не вогнем і мечем добуває тепера волю собі, а духом та розумом” задля “відродження України”, долучившись до “всесвітнього поступу”; “ми виробимо з себе українську інтелігенцію в самому високому розумінню сього слова” [15].

Національне відродження України можливе лише через рідну мову та освіту: “Нарід, що немає письменства на рідній мові, не становить нації. Тим дбаємо про те, щоб українська мова запанувала скрізь на Україні: в родині, в усяких справах, як приватних, так і загально-суспільних, у громадї, у літературі і навіть у зносинах з усіма іншими народами, що живуть на Україні” [15]. Духовний поступ має зміцнюватися матеріальним добробутом: “Тільки матеріально забезпечений народ може добре дбати про національно-просвітні справи” [15].

Одним із перших кроків на шляху відродження України, на думку тарасівців, повинна стати національна система народної шкільної освіти, яку забезпечить нова українська інтелігенція: “Ми дбаємо про те, щоб піднести й розвуршити на Україні національного духа, відживити і виробити серед інтелігенції й народу національні почування українські на підставі їх бажання рідної школи з власною викладовою мовою” [15].

Саме таким високим стратегічним цілям відродження України присвятив своє життя В. Боровик, який реалізував місію Братства тарасівців шляхом виконання жертвовної копії щоденної праці на ниві просвітництва: “Се вимагає від чоловіка дрібної, повсякчасної, непомітної для інших духової роботи, бо кожна велика ідея вимагає духової сили” [15].

Світоглядні позиції тарасівців щодо просвітницької місії інтелігенції, заклики до єднання з народом лунають і в поетичній творчості В. Боровика:

*Дай же до праці спільної руку,
На визвіл рідного люду!* [1]

Переживши два арешти як політично неблагонадійний (1899 р., 1919 р.), працюючи в різних установах спочатку Волині, а потім Одеси, В. Боровик увійшов до історії як ініціатор, активний учасник процесу становлення й розвитку української культури, літератури та просвітництва: друкував власні поетичні й публіцистичні твори у львівських часописах, перекладав із англійської та російської мов, укладав значний за обсягом (300 тисяч слів) тлумачний словник народнорозмовної української мови [5, с. 324]. Він протягом усього життя дотримувався “Professionde Foi Молодих Українців”: “Тим кожен Українець в справі популяризованя української ідеї фактами щоденного життя свого, своїми відносинами і усякими іншими способами повинен завсїди відрізняти свою націю від інших і підносити національне питання й право Української нації скрізь, де тільки можливо: в освіченому товаристві, в народі, у відносинах з урядом, в

літературі не тільки московській та польській, але й по західно-європейських літературах, не забуваючи одначе, що першим і найголовнішим обов'язком Українця єсть писати рідною мовою” [15].

У “космополітичній та поліетнічній” Одесі “наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. українцям доводилося нелегко. За даними Всеросійського перепису 1897 р., понад половина мешканців цього міста (майже 51 %, або 193 254 особи) були російськомовними, їдиш використовували 32,50 % (123 686), а українську – лише 5,66 % (21 526). На 1897 р. менше від одного з десяти мешканців називали рідною мовою малоросійську (українську). Тільки 9,39 % населення міста та околиць були зареєстровані як малороси (українці)” [10, с. 169]. В. Боровик відкрив першу українську книгарню “Діло”; за спогадами сучасників, це був “заклад з україномовною вивіскою, що знаходився ... на розі вулиць Преображенської та Єлисаветинської... У вітрині книгарні був розміщений портрет Т. Г. Шевченка, а завідував нею Віталій Гаврилович Боровик – один із лідерів української громади Одеси, самостійник за світоглядом та партійною належністю” [10, с. 172].

1919 р. він ініціював створення української державної бібліотеки в Одесі; редагував українські просвітницькі видання, брав участь у відкритті освітніх закладів.

З особливою нещадністю сталінська тоталітарна система нищила духовну еліту нації. Протягом 1937 р. тотальних жорстоких репресій зазнали 68 087 інтелігентів та службовців України [12]. В. Боровик був заарештований утретє й засуджений та розстріляний 1937 р. Постать цього українського патріота епохи духовних велетів, носіїв універсальних не слід піддавати забуттю.

Література

1. Боровик Віталій. Мати-Українка. Акорди : антологія української лірики від смерті Шевченка : репринтне видання (Львів, 2003) з додатками / упоряд. І. Я. Франко ; післямова та прим. М. М. Ільницького. – К. : Веселка, 2005. – 352 с.
2. Боровик Віталій Гаврилович [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Боровик,_Віталій_Гаврилович
3. Боровик Віталій. Енциклопедія українознавства: Словникова частина : в 11 т. / ред. В. Кубійович ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка : перевидання в Україні. – Львів, 1993.
Т. 1. – 1993. – 400 с. – С. 161
4. Жуковський А. Тарасівці. Енциклопедія українознавства: Словникова частина : в 11 т. / ред. В. Кубійович ; Наукове товариство ім. Т. Шевченка : перевидання в Україні. – Львів, 2000.
Т.8. – С. 3131, 2800–3200.
5. Зленко Г. Д. Боровик Віталій Гаврилович / Г. Д. Зленко Т. І. Максим'юк // Енциклопедія сучасної України / НАН України, Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – К. : Поліграфкнига, 2004.
Т. 3 / ред. кол. І. М. Дзюба та ін. – К., 2004. – 695 с.
6. Зленко Г. Д. Боровик Віталій Гаврилович / Г. Д. Зленко, Т. І. Максим'юк // Українська літературна енциклопедія : у 5 т. / відп. ред. І. О. Дзевєрін та ін. ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана. – К., 1988.
Т. 1. – 1988. – 536 с.
7. Лавров Ю. П. Боровик Віталій Гаврилович / Ю. П. Лавров // Енциклопедія історії України. – Т. 1 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін., НАН України. Інститут історії України. – К. : Наукова думка, 2005. – 688 с.
8. Лавров Ю. П. Братство тарасівців : енциклопедія сучасної України / / ред. кол. І. М. Дзюба та ін. НАН України, Наукове товариство ім. Т. Шевченка. – К. : Поліграфкнига. – К., 2004.
Т. 3. – 2004. – С. 324–325. – 695 с.
9. Максим'юк Т. І. З Україніки Причорномор'я / Т. І. Максим'юк. – Одеса : Маяк, 2008. – 240 с.
10. Музичко О. “Український комерсант, філантроп, патріот...”: репресований одеський комерсант Костянтин Трохимович Литвиненко (1875–1920) / О. Музичко, Е. Петровський. – С. 172. (З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ No 2 (35)). – Київ ; Харків, 2010 // Науковий і документальний журнал. – С. 165–179. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- http://histans.com/JournALL/gpu/gpu_2010_2/4.pdf. – Назва з екрана.
11. Відділ державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині, ф. 1105, оп. 1, спр. 310, 311.
12. Джал С. Чорні дати української історії [Електронний ресурс] / С. Джал. – Режим доступу:
www.mij-kraj.com.ua/roboty/dzhal-chorni.doc. – Назва з екрана.
13. Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр. : монографія / Т. С. Вінцовський та ін. ; відп. ред. В. М. Хмарський ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, каф. історії України, Укр. іст. тов-во, Одес. осередок. – О. : ТЕС, 2011. – 586 с.
14. Яни А. Кое-что о Боровике, или Ошибка Ивана Франко. [Електронний ресурс] / А. Яни. – Режим доступу:
<http://www.proza.ru/2011/04/03/1342>. – Назва з екрана.
15. “Profession de foi молодих українців” (“Символ віри для молодих українців”) // Правда. – Випуск I (цвітень). – Том XVII. – Львів, 1893 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://constituanta.blogspot.com/2011/07/profession-de-foi-1893.html>. – Назва з екрана.